Aquest volum és un reflex fidel de la cura i de l'energia desplegada per Danièle Iancu-Agou i Élie Nicolas en l'organització d'aquests seminaris.

Jordi Casanovas
Museu Nacional d'Art de Catalunya
jordi.casanovas@mnac.es

Danièle Iancu-Agou. *Provincia Judaica: Dictionnaire de géographie historique des Juifs en Provence médiévale*. París; Lovaina; Walpole (Mass.): Peeters, 2010. xxii, 248 p.; 23 làm.; 24 cm. ISBN 978-90-429-2095-8. EAN 9789042920958. (Collection de la *Revue des Études Juives*; 48).

Aquesta edició de la *Provincia Judaica* constitueix una nova versió actualitzada de la «Topographie des quartiers juifs de la Provence médiévale» publicat l'any 1974 a la *Revue des Études Juives*. Realment es tractava d'un treball molt necessitat d'una revisió a fons atès el nombre d'estudis i monografies publicats posteriorment i també pel seu caràcter d'obra de consulta i al mateix temps d'eina de treball utilíssima.

És un fet indubtable que en la seva gènesi va jugar un paper important l'aparició, un any abans, de l'estudi de Joseph Shatzmiller sobre la comunitat jueva de Manòsca, també a la Provença, la qual cosa no ha de sorprendre si tenim en compte que ambdós treballs foren efectuats sota la direcció de George Duby. Tanmateix el seu origen més remot cal buscar-lo en la *Gallia Judaica* de H. Gross (1897), un diccionari geogràfic de França a partir de les fonts rabíniques en el qual articles més complets sobre determinades poblacions, com és el cas d'Avinyó, s'alternen amb aportacions considerablement més modestes. La nova versió és també la materialització i el desenvolupament, dins d'un àmbit restringit com és el de la Provença, de l'inventari arqueològic portat a terme per l'equip de recerca 208 (Nouvelle Gallia Judaica) publicat l'any 1980 a *Art et archéologie des Juifs en France médiévale* sota la direcció de Bernhard Blumenkranz, que ja en un article de l'any 1962[1] denunciava els perills derivats d'un abús de les generalitzacions especialment en el tema de la implantació dels jueus en el teixit urbà.

La «Topographie» ja va ser l'any 1974 un treball pioner i, tot i reconèixer un cert deute de treballs semblants realitzats a Espanya o a Itàlia, la veritat és que

1. B. Blumenkranz, «Quartiers juifs en France (xiie, xiiie et xive siècles)», *Mélanges de philosophie et de littérature juives*, 3-5 (1958-1962), p. 77-86.

l'abast d'aquest i la metodologia emprada no te paral·lel amb cap d'aquells. La base de la recerca, a més del buidat sistemàtic de les fonts impreses, es va centrar en la utilització de plànols cadastrals com a eina fonamental sobre la qual incorporar les dades aportades per les monografies locals i els resultats de les noves recerques, fruit d'una acurada tasca de camp. A més d'això, la seva importància rau precisament en l'esforç de síntesi fet per la doctora Iancu, ajudada pel seu col·lega d'equip Élie Nicolas. Ara, en aquesta nova versió, l'autora, tot conservant l'estructura original, hi ha afegit noves localitats, aclariments i notes, a més d'una bibliografia totalment actualitzada.

L'eix de la seva recerca gira al voltant del barri jueu amb la posada al dia de la cartografia de la Provença jueva medieval, amb una cronologia que va des de la segona meitat del segle x fins a l'any 1501, data de la dispersió definitiva dels jueus provençals a conseqüència de l'annexió el 1481 de la Provença al Regne de França. Estableix de forma clara una seqüència dels assentaments, des dels més importants en els segles xi-xii fins als més reduïts, tot puntualitzant que la seva expansió o contracció han de ser enteses dins el marc dels fets històrics que marquen les pautes de la seva evolució, com és el cas de l'epidèmia de 1348, amb la desaparició dels assentaments més petits, l'arribada el 1306 dels jueus expulsats del Regne de França o les mesures encaminades a concentrar els jueus en un sector determinat de la ciutat pròpies ja dels segles xiv i xv.

Si en la «Topographie» eren trenta-dues les localitats estudiades, ara se n'han integrat fins a seixanta-una, gràcies a l'exploració de noves fonts documentals inèdites que han permès poder fer precisions topogràfiques més acurades. La relació de localitats inclou des de les més importants com Ais de Provença, Arle, Draguinhan, Manòsca, Marsella o Tarascó, amb nombroses referències a sinagogues, carnisseries, hospitals i cementiris, fins a les de menor entitat i menys conegudes com Barbentana, per posar un exemple, on només una antiga tradició permet suposar la possible existència d'un grup de jueus sense que hi hagi cap mena de documentació que la sustenti, o Ceirèsta, amb l'única dada de la presència d'un Vitalis Astruc, «medicus phisicus de Sezarista».

Cada fitxa s'estructura, quan és possible, al voltant dels punts següents: referències literàries d'autors jueus, fonts llatines, dades històriques relacionades amb les comunitats jueves, personatges documentats, ubicació dels barris, notícies de les institucions comunitàries, intervencions arqueològiques, propietats extramurs, la fi de les comunitats i finalment les conversions.

Tanca l'obra un assaig de síntesi de tot el material recollit que intenta extreure dades de tipus general susceptibles de definir les grans línies de l'establiment dels barris jueus, la toponímia, la seva distribució en el territori i, si hi ha zones d'una major densitat, el perquè de la seva ubicació en uns llocs de la ciutat i no en uns

altres, la seva extensió i la distribució dels seus elements. En darrer lloc, com que la multiplicitat d'emplaçaments és la conseqüència de l'urbanisme general de cada localitat, cal plantejar-ne l'estudi des d'una perspectiva global. La creació d'una nova sinagoga i el destí de l'anterior permet plantejar diverses hipòtesis sobre les raons d'aquest canvi i si aquest es deu a motius de caire demogràfic.

Insisteix en els problemes clàssics derivats de les dificultats d'establir una cronologia i al mateix temps una seqüència clara d'aquests establiments, si exceptuem alguns casos molt concrets, però alhora molt escassos. La documentació és sovint poc explícita, les troballes arqueològiques molt poques i les tradicions de caire popular cal prendre-les amb molta cura. Mereix destacar-se l'esforç fet per tal d'ordenar i extreure conclusions de les dades demogràfiques, un aspecte molt complex i amb el qual cal ser molt prudent.

Tres aspectes fonamentals tanquen aquest sòlid treball. D'una banda, el destí dels barris a partir de la desaparició dels jueus; segonament, la qüestió no menys important relativa a quins són els aspectes que es conservaran de l'existència d'aquests barris, i que permetran la pervivència del seu record, i en tercer lloc, quina és la feina que encara s'ha de fer.

Jordi Casanovas
Museu Nacional d'Art de Catalunya
jordi.casanovas@mnac.es

Gregorio del Olmo Lete. *Origen y persistencia del judaísmo*. Estella (Navarra): Verbo Divino, 2010. 478 p.; 24 cm. ISBN 978-84-8169-407-9.

De lectura profunda i de presentació elegant, aquest llibre és l'obra d'un especialista que vol divulgar els seus coneixements de manera metòdica i seriosa. L'autor del volum, Gregorio del Olmo Lete, catedràtic emèrit de la Universitat de Barcelona, és autor, entre d'altres, del conegut *Mitos y leyendas de Canaan* i del diccionari de llengua ugarítica (*A Dictionary of the Ugaritic Language*), una obra prestigiosa i ambiciosa, feta en col·laboració amb el doctor J. Sanmartín i que ha esdevingut, a escala internacional, obra senyera en els estudis de filologia semítica i lingüística comparada.

En aquest llibre, l'autor es proposa resseguir les petges del judaisme, des dels seus inicis cananeus fins a l'actualitat, bo i analitzant-ne, sobretot, els orígens, per tal d'oferir una nova perspectiva a aquesta temàtica —els estudis sistemàtics d'aquesta religió normalment se centren en l'estudi i anàlisi dels elements normalitzats al llarg dels segles—. En definitiva, i a grans trets, el que pretén el doctor Del Olmo amb aquest volum és col·laborar en la comprensió del judaisme, entès com a realitat històrica, social i cultural que fou i que és.